

АНА Б. ПЕЈАНОВИЋ*

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА ЦРНЕ ГОРЕ, НИКШИЋ, ЦРНА ГОРА

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ КАО МОТИВАТОР У ТВОРБЕНОМ ПРОЦЕСУ

Сажетак. Срастање компоненти фразеологизма је значајан неморфемски начин грађења ријечи, али он до сада није био предмет посебног проучавања са дериватолошког и фразеолошког аспекта.

Лексикализацијом првобитних фразеолошких јединица добијене су лексеме: *з̑абога*, *д̑а̑б̑о̑г̑д̑а*, *б̑о̑г̑а̑ми*, *б̑о̑г̑з̑на̑*, *а̑к̑о̑б̑о̑г̑д̑а̑*. Процес преласка фразеологизма у лексему и појаве које га прате илуструјемо примјерима из дјела класика српске књижевности, Његоша и Љубише, српских еписких пјесама, као и савремених књижевноумјетничких текстова.

У раду се образлаже и значај процеса фразеолошке транспозиције приликом неморфемског начина грађења ријечи. Под појмом *фразеолошка транспозиција* подразумијевамо прелазак фразеологизма из једног фразеолошког жанра у други. У фразеолошком подсистему тај процес дјелује као унутарсистемски, међутим, *фразеолошка транспозиција* у неким случајевима у крајњем исходу доводи до нестанка фразеолошке јединице услед срастања полазне фразеолошке синтагме.

Кључне ријечи: фразеолошка јединица, дериватологија српског језика, фразеолошка транспозиција, срашћивање, лексикализација, лексема.

0.1. Са циљем да се превазиђе структурна, функционална и семантичка разнородност фразеолошких јединица – а она чини главну препреку у досљедној класификацији фразеолошког фонда сваког језика – настала је наша концепција *фразеолошких жанрова*. Тако су све фразеолошке јединице српског језика подијељене на укупно осам фразеолошких жанрова, а то су стални епитети, устаљена поређења, идиоми, пословице, изреке, клетве, заклетве и узречице [Пејановић 2010]. Осим лингвокултуролошких критеријума и критеријума преводивости фразеологизама наша концепција узима у обзир, што је од посебног значаја за ову тему, и дијахронијску перспективу ових специфичних језичких јединица, односно њихово поријекло и развој. Управо је овакав приступ дао могућност да се на нов начин сагледа фразеолошки фонд језика: не само као систем за себе унутар кога владају своје законитости већ и зато да се укаже на значај и везу овога језичког слоја са осталим језичким поднивоима. Досадашње бављење фразео-

---

* e-mail: apejanovic@rambler.ru

логијом увјерило нас је у вишеструке и чврсте везе фразеологије са осталим лингвистичким дисциплинама – лексикологијом, лексикографијом, синтаксом и лингвокултурологијом. А циљ овога рада јесте да укажемо на везе фразеологије са творбом ријечи.

0.2. С тим у вези, други важни појам који ће бити помињан у раду јесте *фразеолошка транспозиција*. Подјела фразеолошког фонда српског језика на фразеолошке жанрове открила је механизам фразеолошке транспозиције који је унутарсистемски и који се огледа у преласку једног фразеолошког жанра у други. Оно што је транспозиција (у дериватологији се у новије вријеме чешће користи термин конверзија) у лексичком подсистему то је фразеолошка транспозиција унутар фразеолошког језичког подсистема. Примјери фразеолошке транспозиције из жанра сталних епитета у жанр идиома су јединице: *сиви соко*, *сиња кукавица*, *мрки вук*, *бијела вила*. Наведени фразеологизми у зависности од дискурса у којем се употребљавају и денотата/референта на који се односе могу бити или стални епитети (у фолклору) или идиоми [детаљније о томе у Пејановић 2008]. Флуидност и нестабилност семантике и функција појединих фразеолошких јединица, а која је последица противрјечности између њиховог формално-граматичког облика (вишелексемног састава) и цјеловитог значења, с једне стране, и веће зависности у односу на лексеме од контекстуалне/конситуативне употребе, с друге стране, свједоче о језику као живом организму који се развија и мијења. Тако постепено долазимо и до везе која се успоставља између фразеологије и дериватологије. У наредним одјелјцима овога рада даћемо примјере у којима су фразеолошки изрази били мотивни односно творбена база за грађење нових лексема.

1. У дериватологији је познато да је један од начина неморфемске творбе *синтаксичка творба* или *срашћивање*. Овај се творбени начин најчешће успутно помиње, не само у нашим уџбеницима и приручницима из дериватологије [види руске изворе Земская 2006; Гужва 1978; Гридина, Коновалова 2007], вјероватно и зато што га дериватолози задуго нису ни сматрали предметом свога проучавања с обзиром на чињеницу да се у процесу овакве творбе као форманти не користе афикси. Како наводи Божо Ћорић: „Творба ријечи традиционално је сматрана дијелом граматике, односно морфологије. Један од разлога за такав однос према деривацији долазио је отуда што су лингвисти у центар пажње стављали оне начине грађења нових ријечи који су повезани са употребом посебних морфолошких средстава – морфема, занемарујући при томе бројне деривате настале другим творбеним начинима“ [Ћорић 2002: 24]. Тога се питања између осталог дотиче и Бранка Тафра у чланку *Лексикализација као лексиколошки и лексикографски проблем* [Тафра 2005: 118]. Традиционално схватање по коме се, још од Белића, сраслице проучавају као подврста сложеница други је разлог несистематичног описа грађења ријечи синтаксичком творбом у нашој дериватологији. Па иако сраслице са сложеницама несумњиво имају и додирних тачака не би их требало разматрати као врсту сложеница јер су за разлику од њих сраслице производ неморфемске творбе. Од сложеница се разликују и одсуством интерфикса, а и њихова творбена база увијек је једнака мотивној конструкцији, синтагми или реченици. Па ипак поједини наши савремени дериватолози и даље имају становиште по коме сраслице виде као подврсту сложеница [види Клајн 2002 I].

Приликом срашћивања дешавају се следеће промјене: редослијед компоненти полазне синтагме или реченице (у нашем случају фразеолошке) од које настаје нова лексема фиксира се, новонастала јединица добија један (главни) акценат, што је такође доказ да се ради о лексеми, по правилу се мијења и значење, а често и парадигма нове ријечи. Као што ћемо видјети у наредним примјерима, ово је дуготрајан процес у језику.

У овом раду анализирају се фразеолошке јединице које у своме саставу садрже компоненту теоним *Бог* и које су послужиле као творбена база за настанак нових лексема. Описује се процес синтаксичке творбе који је праћен различитим промјенама и на семантичком плану. Истраживање је почело од провјере лексикографских извора. Анализирали смо како су забиљежене и описане језичке јединице које нас интересују у различитим нашим дескриптивним рјечницима, старијим и новим, рјечницима писца, па чак и дијалекатским. Такође смо прослиједили употребу наведених језичких јединица у српским епским пјесмама и текстовима класика српске књижевности, као и у књижевноумјетничким дјелима савремених аутора. На тај начин добили смо увид не само у лексикографски опис већ и у контекстуалну употребу наведених језичких јединица. Овом приликом ограничићемо се само неким случајевима, док је према нашем прелиминарном списку број оваквих јединица у српском језику много већи. Поменуће језичке јединице могу се сврстати у четири групе: а) такозване императивне сложенице *будибокснама, жалибоже, помозибоже, сачувајбоже*; б) јединице са реченичном структуром *божна, акобогда, дабогда*; в) предлошко-падежни спојеви *забога, побогу, добога, дозлабога, подбогом*; г) спојеви генитива теонима *Бог* и енклитичког облика личних замјеница *богами, богати, богави*. Напомињемо да сви наведени облици немају једнак статус у савременом српском језику, како што се тиче употребе — неки су архаични, неки дијалекатски, тако и што се тиче самог процеса лексикализације који се код појединих јединица није у потпуности завршио.

1.1. Анализа лексикографских извора довела нас је до сазнања да су истраживане лексеме, које су несумњиво фразеолошког поријекла, као прво, недоследно записане у рјечницима — неке само као самосталне лексеме, неке само као фразеолошки изрази, а поједине чак у истом лексикографском дјелу имају статус и лексеме и фразеолошког израза. Шароликост описа није само узрокована лексикографском методологијом, она је и потврда дуалистичке природе ових јединица, њиховог прелазног карактера. Зато ни лексикографима понекад није било јасно којем нивоу — лексичком или фразеолошком — припадају наведене језичке јединице. Други закључак који се намеће из анализе наших рјечника тиче се поново недоследности у опису, али овога пута је у питању категоријална припадност јединица које су предмет наше пажње. Најчешће су новонастале лексеме описиване као рјечце, прилози или узвици. И аутори *Hrvatske gramatike* у одјељку о творби прилога наводе неке од наших израза као примјер за фраземске сраслице: *ако Бог да — акѡбѡгда, да Бог да — даѡбѡгда, Бог зна — бѡгзна* [Barić i dr. 1997: 389]. За три наведене лексичко-граматичке категорије (прилоге, рјечце и узвице) карактеристична је непромјењивост, и то им је заједничка црта. Једино прилози спадају у аутосемантичке ријечи, док су рјечце граматичке ријечи, а узвици стоје посебно. Да наведене лексеме имају интензификаторску функцију види се и из

рјечничке семантизације појединих примјера. Посебно је питање којој врсти ријечи припадају поједине од новодобијених лексема, а о томе ће бити више ријечи у другом раду.

1.2. Језичке јединице са компонентом теонимом *Бог* које имају тенденцију срашћивања (неке од њих су већ сраслице) интересантне су не само са дериватолошког, фразеолошког и лексикографског аспекта. Питање њиховог растављеног и састављеног писања још увијек је и неријешен проблем наше ортографије. У најновијем *Правопису српскога језика* ни не помиње се термин фразеологизам (фразеолошка јединица), мада се разматра проблем састављеног и растављеног писања појединих фразеолошких јединица у параграфима који обрађују предлошке везе са именицама које се карактеришу као устаљени прилошки изрази. Фразеолошке јединице са компонентом *Бог* (и *ђаво*) спорадично се помињу на разним мјестима у *Правопису*: у напомени после 125. параграфа који обрађује глаголе каже се да се *ако бог да* и *буди бог с нама* растављено пишу [Правопис СЈ 2010: 92]. На другом мјесту, у одјелку који обрађује предлошке спојеве, у параграфу 140. б. каже се да се одвојено пишу *к врагу, без ђавола, без белаја, по врагу* (без објашњења), а онда у следећем 141. параграфу набрајају се они спојеви које треба спојено писати. Међу њима су и: *доврага, дођавола, подбогом, побогу, дозлабога, добога* (нпр.: то је *добога* лоше, али *до бога* се чује). Фразеологу одмах пада у очи нелогичност примјене правила: *к врагу* – одвојено, а *доврага* и *дођавола* – спојено јер се ради о синонимичним конструкцијама са идентичним глобалним фразеолошким значењем. Нејасна је и аргументација писања јединице *добога* једанпут спојено, а други пут раздвојено кад је у оба случаја у питању идиоматизовано, тј. пренесено значење прилога мјере и степена (*веома, много, интензивно*) које ова сраслица има [Правопис СЈ 2010: 96–97]. Неусаглашеност нормативних приручника и лексикографске фиксације када су у питању наведене језичке јединице потврђује и чињеница да се у Речнику Матице српске и хрватске налази полисемична лексема **будибокснама** 1. прил. *врло чудно, наопако, настрано*. – Ради све нешто будибокснама. *Срем*. Пошло је све будибокснама. *Лаз. Л.* 2. м *ђаво, враг, сотона*. – Неки нешто шапћу о врачаријама, о нечистом послу, о будибокснама! *Змај*. Узео [га] будибокснама на своју руку, па га не пушта. *Лаз. Л.* [Речник МС–МХ I 1967: 296]. Овом лексикографском опису фали и 3. значење – придјева јер је лексикализовани фразеолошки израз посвједочен и у атрибутивној функцији. На примјер: Та је жена *будибокснама*. Рјечник фиксира и окасионализам Иве Андрића *будибокснамњак*, -ака м ков. индив. в. *будибокснама* (2). – Е, сам је будибокснамњак у њему! *Андр. II*. који је настао суфиксацијом другог значења наведене лексеме која је у ствари еуфемизам за *ђавола*. Да је фразеологизам **буди Бог с нама** био продуктивна творбена база и за нове окасионализме свједок смо и сами. На нучном скупу одржаном прије годину дана у Црногорској академији наука и умјетности професор Радојица Јовићевић у свом реферату *Актуелне лексичке и граматичке а{б}но{р}малије*, критикујући новинарски стил и културу говора појединих посленика јавне ријечи назвао је изјаве неких од њих *будибокснамицама*: „У овој прилици навешћу само неке из обиља језичких будибокснамица што се готово свакодневно јављају у нашим медијима“ [Јовићевић 2012: 12]. Творбени модел новонасталог окасионализма је прозиран. Јасно је да је и у овом случају

творбена база био придјев *будибокснама*, формант суфикс *-иц(а)*, а нова именица са значењем 'нешто бесмислено, будалаштина' уствари је синонимична именици *бесмислица* по чијем је творбеном моделу околионална именица и настала.

1.3. У ранијем раду који је посвећен фразеолошким питањима истакли смо да се: „код фразеолошких јединица мора водити рачуна не само о граматичкој структури, семантици, синтаксичкој функцији, већ и о унутарсистемским односима између самих фразеолошких јединица, као и о њиховом поријеклу. Такав приступ омогућава тачан и досљедан опис њихових парадигматских односа који свој одраз налазе у лексикографској фиксацији. Није свеједно да ли су се из одређеног фразеологизма развила два потпуно нова значења, па смо добили хомониме, или је тај фразеологизам полисемичан. Одлучујућу улогу притом игра процес фразеолошке транспозиције који одређене фразеолошке жанрове преводи у друге, при чему долази до промјене како категоријалног значења тако и семантике фразеолошких јединица. Како ћемо видјети на наредним примјерима, крајњи исход фразеолошке транспозиције у неким случајевима јесте срашћивање фразеолошке јединице које доводи до њеног нестанка и преласка у лексеме *зџбога*, *даббџда*, *бџгами*, *бџзнџ*, *акџбџда*. Као и у ауторском тексту, и у нашим лексикографским издањима писање наведених језичких јединица, које су несумњиво по поријеклу фразеолошке, несистематично је и недосљедно. За то је само дјелимично крива њихова семантичка и функционална нестабилност која карактерише поједине случајеве као прелазне, па се тек контекстуалном употребом наведених јединица открива њихово конкретно значење. По нашем мишљењу, првобитне фразеолошке јединице (које могу бити из жанра узречица *ако Бог да*, *заклетви Бога ми*, *за Бога* или *клетви да Бог да*) пожељно би било писати растављено и са великим почетним словом компоненте Бог јер оне чувају, иако изблиједјелу, унутрашњу форму фразеологизама којима се човјек обраћао божанству. У оним случајевима када дође до помјерања значења изворних фразеологизама, често праћеног и промјеном прозодије, као и синтаксичке функције, долази до лексикализације, чији су продукт самосталне лексеме *зџбога*, *даббџда*, *бџгами*, *бџзнџ*, *акџбџда*. У оваквим случајевима процес фразеолошке транспозиције дјелује као мотиватор творбеног процеса” [Пејановић 2012].

2. Илустроваћемо наведене редове конкретним примјерима језичких јединица које су у центру наше пажње тако што ћемо прво дати приказ њиховог лексикографског описа у различитим рјечницима српског језика, а затим примјере њихове контекстуалне употребе у старијим и новијим текстовима:

зџбога речца **1. а.** у усрдној молби, преклињању. – Не, за Бога Мирко господаре (НП Вук 5, 1), Но, за Бога, Хамза капетане **б.** кад се истиче да се свакако, по сваку цену треба придржавати неког упутства, забране и сл. **2. а.** при изненађењу, недоумици кад се са нестрпљењем и стрепњом очекује одговор **б.** при негодовању, прекоравању, исказивању незадовољства или нестрпљења због нечијег неоправданог става, држања, због тога што се нешто не схвата: *та, ама в.* кад се истиче природност, разумљивост нечега [Речник САНУ V 1968: 510]

зџбога узвична речца *а)* за изражавање чуђења *б)* у молби, преклињању *в)* за истицање [Речник МС–МХ II 1967: 65]

за́бога прилог 1) *обично у изненађењу* б) у молби, *преклињати, привољавати* [Станић I 1990: 205]

за́бога речца разг. 1. а. у молби, *преклињању* б. за *изражавање чуђења, изненађења, не-годовања* в. *кад се истиче природност, разумљивост нечега* [Речник СЈ 2007: 380]

за́бога и **за бђга** речца за *преклињање: ако бога знате* [Стевановић I 1983: 222]

за бога милога за чуђење и прекор [Речник МС–МХ I 1967: 230]

за бога милога за *изражавање чуђења и прекора: забога, побогу* [Речник СЈ 2007: 96]

1. У разлог се људи, за једнога Бога! Немојте ме наћерати да данимице пијем братску крв! [Љубиша 2006: 138].

2. »У разлог се дакле, за једнога Бога да не изгинемо лудо! [Љубиша 2006: 161].

3. Није пала дохваћати туђе ђевојке на путу и силитице вјенчавати. »Но се у памет, за једнога Бога, да ово домаће зло искоријенимо, док смо на вријеме! [Љубиша 2006: 240].

4. »У разлог се, папо, за милога Бога«, достави Мирчета, »аманиши и чуј [Љубиша 2006: 142].

5. Но, за Бога, побратиме, сад или икад помози! Ако ли се мртва влада млетачка не обрати и нас властелу не обрани од овије Срба, идем у Турчина да љубим папи папучу [Љубиша 2006: 105].

6. А крвник му рече: »Ако истину не кажеш, овако ћу те мучити док ти душа кроз ноздре испане!« А Мијат потхвати: »Немам за Бога, да кажем ништа више од онога што сте чули, тако ме Бог избавио из вашијех рука« [Љубиша 2006: 176].

7. „А за Бога, мој куме Manojle!

„Što prodade kuma за cekine?

„Platio ga svetome Jovanu!”

[Kumovanje Grčića Manojla]

8. “А за Бога, моја мила мајко!

“Kad m’ odvoji od oca mojega,

“Koji nema do mene jednoga,

“Kud ćemo se, majko, dijevati?”

[Jovan i divski starješina]

9. А за Бога, ostarala мајко!

odriješi moje b’jele ruke,

[Ropstvo i ženidba Jakšića Šćepana]

10. “О Њајкуно, за Бога једнога!

“Nigda ti se poturčiti ne ću,

11. Brate Makso, за Бога једнога!

“Što ti krvav’ jabuk’ u njedrima?”

[Ženidba Maksima Crnojevića],

12. А Šćepan је ćordu pripasao,

А devici riječ besjedio:

“Jaši konja, за Бога, Њајкуно!”

13. Бјеж *забога пресвети патрика*:

ноћас татар стиже из Стамбола

поганоме папи Караману

да ти живот узме на мукама,

[ШМ: 515 стих],

14. Ах *забога*, причајте ми *браћо*:
је ли когод од вас претекао
од срећнега дана суђенога,
од полома силе песијанске?
[ШПМ: 1761 стих].

Из свих наведених примјера слиједи да се фразеолошка конструкција *за Бога (милога, једнога)* првобитно употребљавала у говорном чину као заклетва и преклињање и да је могла да се користи са атрибутом *милога, једнога* (примјери 1, 2, 3, 4, 10, 11) или без њега (остали примјери). Позивање на Бога, заклетва Богом има функцију или наглашене молбе (преклињања) или увјеравања у истинитост тврдње која се износи. Да је то тако потврђују и наведени примјери из епских пјесама из којих се може закључити да у реченици првобитна заклетва најчешће стоји уз обраћања (вокативе), узвике и друге интензификаторске јединице и у том низу јединица са фатичком функцијом има додатну функцију модификације израза, тј. истицања. Што се тиче њене синтаксичке позиције, може се наћи како у препозицији тако и у интерпозицији и постпозицији.

У првобитној заклетви *за Бога (милога, једнога)* постепено је елидиран атрибут, и он је, како се види из наведених примјера, могао бити и у препозицији и у постпозицији у односу на управну именицу коју одређује. Првобитна заклетва се све чешће користила без атрибута, уз то је њен семантички садржај постепено блиједио и она је прелазила у узречицу, да би у новој етапи дошло и до промјене прозодије, тако што се акценат са облика акузатива теонима у деривату пренио на први дио сраслице и промијенио се у краткосилазни, а посредан доказ коначног срашћивања огледа се и на ортографском нивоу када имамо фиксиран распоред компоненти некадашње фразеолошке конструкције, спојено писање и њен преображај у лексему *зџбога* која је у савременом језику рјечца са интензификаторском функцијом.

Аналоган пут у процесу лексикализације прешла је и рјечца *боџами (боџати)*. Фразеолошком транспозицијом од првобитне заклетве, преко узречице до рјечце. У томе процесу који је праћен пресемантизацијом и промјеном функције језичке јединице једино није дошло до промјене прозодије.

бога ми 1) заклетва богом 2) а) речца за појачавање и наглашавање: чак б) стварно, заиста, збиља [Речник МС–МХ I 1967: 230]

боџами прилог за појачавање тврдње, за придавање веће пажње исказу, баш, вала, заиста [Речнику САНУ I 1959: 679]

боџами прилог за појачавање тврдње: баш, заиста [Речник СЈ 2007: 96]

боџами узвик и речца 1) тако ми бога 2) да, заиста, одиста [Станић I 1990: 46]

боџати узвик и речца 1) тако ти бога 2) заиста [Станић I 1990: 46]

1. – »Пак се у оволико града не мога наћи дужду заточника?« – реци – ја – »Не, *Бога ми*, ниједнога«, одговори Брачанин, »свакому је меко пред собом« [Јубиша 2006: 77].

2. »Нећу прав, *Бога ми*, закључи Мијат, »но ћу радити да се замијени, да барем имам с чега мријети.« [Јубиша 2006: 175].

3. »Идем дома, а немам га, *Бога ми!*« [Јубиша 2006: 189].

4. »Не руга, *Бога ми*, нико ко је рађа!« [Љубиша 2006: 237].
5. »Хајде да копамо, *Бога ти*, да већ не залијећем новца« [Љубиша 2006: 35].
6. »А да ну, *бога ти*, Грујо«, поврне Јука упртијем очима, »причај ми шта је тамо горе у вас нова?« [Љубиша 2006: 61].
7. »Немој се, *Бога ти*, с боницом гријешити.« [Љубиша 2006: 167].
8. Ми Шћепана сада нагрдисмо;
што је Шћепан, то је ствар од ништа —
народњег цара изгубисмо;
а *Бога ти*: куд ће већи изгуб?
[ШМ: 3192 стих].

3. У Речнику САНУ међу изразима нема фразеологизма *ако бђг да*, али је наведен у загради у рјечничкој одредници послје лексеме *акђбђгдђ* (*ако бђг да*) и објашњава се као полисемични прилог са значењем 1. *по свој прилици, вероватно, ако буде божја воља, надам се* и значењем 2. *куда, камо* [Речник САНУ I 1959: 55]. Као израз за исказивање наде, вјеровања тумачи се у одредници *бђг* у Речнику Његошева језика и илуструје са неколико примјера из Пјесама, али и из Писама [Стевановић I 1983: 38]. На другом мјесту у рјечнику у одредници *ако* поред израза *ако бог да* даје се и варијанти облик састављено написан као лексема која се илуструје примјером из Горског вијенца, а дефинише се као *модална речца* са значењем *ваљда, надам се* [Стевановић I 1983: 4]. Најновiji општи рјечник српског језика даје само лексеми *акђбђгдђ* са два значења, дефинишући је као прилог, слично као Речник САНУ, али редукујући број примјера употребе уз додатак стилске ознаке *нар.* за друго значење 2. *куда, камо* [Речник СЈ 2007: 22]. Слично се семантизује и у дијалекатском Ускочком речнику као прилог са два значења [Станић I 1990: 5]. Шестотомни рјечник Матице српске и Матице хрватске наш израз даје послје одреднице *бђг* у облику *ако бог да* и *ако да бог* са значењем *ваљда, надам се* [Речник МС–МХ I 1967: 230], али и у посебној одредници наводи двозначни прилог *акђбђгдђ*, а семантизује га као и претходни рјечници [Речник МС–МХ I 1967: 57].

1. »Ти нас завади Турцима пак ћеп брзо, *ако Бог да*, у Русију, а ми остадосмо сиротни и бесудни.« [Љубиша 2006: 55].
2. »Кад се ви (*ако Бог да*) повратите здраво и весело у Котор, ми ћемо вас окупати и под затвором држати цијелу недјељу дана...« [Љубиша 2006: 210].
3. »Пођи дакле што прије дома, понеси браћи својој поздрав, и милост дуждеву, и нека ми пошљу бржебоље заточника, њему пристојна стасом и јунаштвом, који ће им, *ако да Бог*, притврдити дyku и срећу« [Љубиша 2006: 79].
4. »Да ну ми, мајко, одгонетај како ћеп сутра да гаташ?«
»Добро, синко *ако да Бог* поврне Катна озбиљно.« [Љубиша 2006: 87].
5. Земље су мирне, а дужни нијесмо никому, осим љубави. Проћи ћеп *ако да Бог* лако [Љубиша 2006: 89].
6. Од таквих скица – узда се Јоксимовић – развиће доцније, *ако Бог да* „Рукопис у настајању“: хартија трпи свашта! [Брђанин 2010: 33].
7. Јер, боже мој, треба да доживи да му се синови пожене, па да му се роде унучи, па, *ако Бог да* здравља, ваљало би виђети и код унука унуче [Мацановић 2007: 186].

8. Штедио га је за Милачу, да га *ако бог да* први пут с њом испроба. [Мацановић 2007: 56].
9. Побратиме, по турски лудујеш —
то је вама у траг остануло.
Не брижи се нама, *ако Бог да*:
ми смо вјешти турскијем гостима —
[ШПМ: 721 стих].
10. и сад ћемо, побре, *ако Бог да* —
памти добро хоћу ли лагати.
[ШПМ: 726 стих].
11. Ми смо једно били и бићемо:
домаћа се чељад посвађала,
па ћемо се смирит *акобогда*
[ШПМ: 3082 стих].

Као што се види, фразеологизам *ако бог да* употребљавао се и са редослиједом компоненти *ако да бог* (примјер 3, 4. и 5.). Осим тога, и компонента теоним писана је некад са великим, а некад са малим почетним словом (примјер 7. и 8.). Такође, чак код истог аутора, може бити састављено или растављено написана (примјер 10. и 11.). Све наведено потврђује не само недефинисану нормативну праксу што се тиче анализираних језичких јединица већ и њихову стварну дуалистичку природу.

4. Анализиране сраслице које су несумњиво настале у говорним чиновима у којима се човјек обраћао божанству различитим поводом по поријеклу су фразеолошке јединице различитих жанрова — клетве, заклетве или узречице. У историјском развоју током дуге и фреквентне употребе њихова семантичка вриједност и унутрашња форма је постепено блиједјела, функција заклетве замијењена је узречицама, да би на крају биле транспоноване у експресивне рјечце које модификују значење исказа. Интересантно је да се према морфемском саставу три сраслице, *акѡбѡгдѡ*, *дѡбѡгдѡ*, *бѡгзнѡ*, састоје од исте компоненте — облика номинатива теонима *Бог*, а као другу компоненту имају облик 3. л. јединице глагола, прве двије *дати*, трећа *знати*. За разлику од њих, новонастале рјечце *бѡгами* и *зѡбога* у морфемском саставу садрже облике зависних падежа компоненте *Бог* (генитива и акузатива), дакле, једну аутосемантичку ријеч и предлог *за*, односно, енклитички облик датива личне замјенице у посесивном значењу, тј. синсемантичку ријеч. Процес синтаксичке творбе језичких јединица *бѡгами*, *зѡбога* коначан је и за ове двије лексеме можемо рећи да је њиховом лексикализацијом и преласком у рјечце са интензификаторском функцијом завршен процес фразеолошке транспозиције. А то значи да су у току фразеолошке транспозиције пређене етапе у којима су наведене језичке јединице од функције првобитних заклетви, преко узречица као десемантизованих језичких јединица које су подврста фразеолошких јединица (према нашој терминологији фразеолошких жанрова), у савременом језику добиле функцију рјечци.

Нешто је другачија ситуација када су у питању језичке јединице *ако Бѡг да*, *да Бѡг да*, *Бѡг знѡ*. Изгледа да је на њихово коначно срашћивање утицај

имала прозирна унутрашња форма фразеолошког израза. Наиме, компоненту теоним *Бђг* корисници језика повремено доживљавају у примарном значењу. Та двострука актуализација унутрашње форме фразеологизма и доводи до њене двоструке употребе у језику – фразеолошке *ако Бђг да*, *Бђг зна*, *да Бђг да* и лексичке *акђбђгдђ*, *дђбђгдђ*, *бђгзнђ*. Коначно срашћивање фразеолошких израза такође омета и буквална перцепција другог дијела сраслице, презент глагола *знати*, односно, *дати*.

Реченична структура творбене базе и предикативност која из ње проистиче одражава се и на категоријални статус новонасталих лексема. Ми, наиме, сматрамо да ова чињеница, као и реконструкција њиховог примарног значења и употребе може бити од помоћи у одређивању којој врсти ријечи припадају деривати – нове лексеме настале лексикализацијом. Обимна грађа којом располажемо потврђује да су фразеолошки изрази који су творбена база настали и употребљавани у говорним чиницима као одговори на питања: *ако Бђг да* ‘надам се’, *Бђг зна* ‘не знам, не зна се’, *да Бђг да* ‘нека буде тако како очекујем’. Из семантизације је очигледна њихова прагматичка функција, тј. њихов модални карактер који одражава став говорника, стога и у новонасталим лексемама-дериватима преовладава модификациона функција рјечци.

За разлику од наведених језичких јединица, до актуализације буквалног значења израза не долази тако често у случају лексема *бђгами* и *зђбога* јер је њихова унутрашња форма затамњена услед чињенице да један дио сраслице чини зависни падеж компоненте теонима. Изгледа да се аутосемантичке ријечи теже и спорије утапају у нова значења и структуре од синсемантичких, што је и очекивано јер су оне знакови појединачног денотата, док су ове друге тек знакови различитих односа који могу бити и вишеструки, па стога нису маркирани.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Barić i dr. 1997: E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika, *Hrvatska gramatika*, II promijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Брђанин 2010: Б. Брђанин Бајовић, *Сила / Пут у завичај*, Београд.
- ГВ 2005: П. Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица.
- Гужва 1978: Ф. К. Гужва, *Современный русский литературный язык*, Часть I, под редакцией профессора Н. А. Кондрашова, Киев.
- Гридина, Коновалова 2007: Т. А. Гридина, Н. И. Коновалова, *Современный русский язык, Словообразование, Теория, алгоритмы анализа, тренинг, Учебное пособие*, Москва.
- Земская 2006: Е. А. Земская, *Современный русский язык, Словообразование, Учебное пособие, Третье издание, исправленное*, Москва.
- Јовићевић 2012: Р. Јовићевић, Актуелне лексичке и граматичке а{б}но{р}малије, *Осми лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Радови са научног скупа, Подгорица, 27. мај 2012., бр. 36, 11–16.

- Клајн 2002 I: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Први део, *Слагање и префиксација*, Београд, (Прилози граматици српскога језика. I)
- Љубиша 2006: С. М. Љубиша, *Приповијести црногорске и приморске*, Приредио академик Ново Вуковић, Цетиње.
- Matešić 1982: J. Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Мацановић 2007: Н. Мацановић, *Путеви божјих заборавника*, Подгорица.
- Пејанович 2008: А. Пејанович, Постоянные эпитеты как этнокультурные маркеры и их фразеологическая транспозиция, Москва: *Филологические науки*, № 6, 89–98.
- Пејановић 2009: А. Пејановић, Фразеолошка транспозиција и њена лексикографска интерпретација, *Седми лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*, Радови са научног скупа „Лексикологија и лексикографија”: Подгорица, 23. и 24. мај 2008., бр. 31, 435–443.
- Пејановић 2010: А. Пејановић, *Фразеологија Горског вијенца*: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи, Подгорица.
- Пејановић 2012: А. Пејановић, Нормативна и ауторска употреба фразеологије, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, 15–17. IX 2011, књ. 41/1, 471–478.
- Правопис СЈ 2010: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, *Правопис српскога језика*, Измењено и допуњено екавско изд., Нови Сад: Матица српска.
- Речник САНУ I 1959: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. I. Београд.
- Речник МС–МХ 1967 I: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Књ. I. Нови Сад–Загреб.
- Речник СЈ 2007: *Речник српскога језика*, [Израдили Милица Вујанић и др.; редиговао и уредио Мирослав Николић], Нови Сад.
- Стевановић и др. 1983 I: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд–Титоград–Цетиње.
- Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд–Титоград–Цетиње.
- Речник САНУ IV 1966: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. IV, Београд.
- Речник САНУ V 1968: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. V, Београд.
- Srpske narodne pjesme 1845, Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije, u Beču, u štampariji jermenskoga manastira, Internet izdanje.
- Станић I 1990: М. Станић, *Ускочки речник*, Књига прва, Београд.
- Станић II 1990: М. Станић, *Ускочки речник*, Књига друга, Београд.

- Tafra 2005: B. Tafra, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb, 115–123.
- Ђорић 2012: Б. Ђорић, Деривација, лексикологија, лексикографија (општи поглед на узајамност), *Осми лингвистички скуп „Бошковићеве дани”*, Радови са научног скупа, Подгорица, 27. мај 2012., бр. 36, 23–30.
- ШМ: П. Петровић-Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*, Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, [у припреми].

Анна Б. Пејановић

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ КАК МОТИВИРУЮЩАЯ БАЗА
В СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме

В настоящей статье обсуждается процесс сращения фразеологических единиц, рассматривающийся как один из безафиксных способов словообразования сербского языка. Фразеологические единицы сербского языка, содержащи е в своем составе компонент *Бог*, в словообразовательном процессе выступают в качестве мотивирующей базы.

На материале произведений художественной литературы, как современных писателей, так и классиков сербской литературы, автором сделана попытка выявить значение и функционирование данных языковых единиц, к тому данные языковые единицы освещаются и в лексикографическом и орфографическом аспекте.